

ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ТАТАРИН Назарій Миколайович - кандидат юридичних наук, фахівець відділу режимно-секретного та документального забезпечення Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3888-2104>

УДК 343.985

У статті підкреслено, що сутність криміналістичної категорії «організація розслідування кримінальних правопорушень» слід розкривати за допомогою виокремлення її основних ознак і через призму її значення. З'ясовано, що поняття «організація розслідування кримінальних правопорушень» використовується для позначення криміналістичного вчення; системи теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо впорядкування й узгодження процесу досудового розслідування заради створення сприятливих умов для вирішення завдань кримінального провадження; діяльності з підвищення ефективності досудового розслідування. Встановлено, що організація розслідування кримінальних правопорушень – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на створення сприятливої обстановки для оптимізації досудового розслідування на кожному з його етапів і забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. Виокремлено ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень. Запропоновано групувати ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень наступним чином: загальні ознаки характеризують діяльність з організації досудового розслідування у цілому, без прив'язки до конкретного різновиду кримінального правопорушення; конкретні ознаки, враховуючи специфіку виду (групи) кримінального правопорушення, що розслідується, й інші обставини, що мають значення для кожного конкретного кримінального провадження. Зазначено, що конкретні ознаки організації розслідування

кримінальних правопорушень можуть і повинні бути виокремленими під час формування відповідних окремих криміналістичних методик.

Ключові слова: організація розслідування, планування розслідування, кримінальні правопорушення, загальні ознаки, конкретні ознаки, сутність.

Постановка проблеми

Упорядкованість і ефективність правоохоронної діяльності забезпечується належною організацією такої діяльності взагалі й за окремими напрямками. Оскільки одним із напрямків правоохоронної діяльності є виявлення та досудове розслідування кримінальних правопорушень, одним із способів його впорядкування й оптимізації є організація розслідування кримінальних правопорушень – злочинів і кримінальних проступків. У зв'язку з цим убачається актуальним визначення сутності й ознак організації розслідування кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень

Поняття, ознаки, структура та значення організації розслідування кримінальних правопорушень узагалі та в структурі окремих криміналістичних методик зокрема є предметом наукових пошуків у працях багатьох учених. Мова йде про напрацювання таких учених як: О.В. Александренко, А.А. Барцицька, Л.Я. Гордін, Ю.О. Гресь, А.В. Даниляк, В.Г. Дрозд, К.С. Ізбаш, Н.С. Карпов, О.Ф. Кобзар, О.В. Ковальова, О.В. Олішев-

ським, В.В. Павловський, В.М. Плетенець, М.Ю. Романов, А.В. Сорочан, О.Ю. Татаров, В.В. Тищенко, Г.А. Хань, О.О. Хань, Н.О. Холоденко, М.С. Цуцкірідзе, І.М. Шопіна й інших. Проте в теорії криміналістичної науки досі не вироблено єдиного підходу до трактування сутності та виокремлення ознак організації розслідування кримінальних правопорушень.

Метою статті є визначення сутності й ознак організації розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Сутність криміналістичної категорії «організація розслідування кримінальних правопорушень» слід розкривати за допомогою виокремлення її основних ознак і через призму її значення.

Організація досудового розслідування кримінальних правопорушень є криміналістичною категорією, яка характеризує один із аспектів слідчої діяльності. При цьому доводиться констатувати, що серед науковців не сформувалось єдиного підходу до її визначення. Зокрема, О.В. Москаленко, наголошуючи на існуванні в теорії криміналістичної науки різних точок зору щодо визначення поняття організації розслідування, наводить основні з них (розбивка моя. – Н.М.):

«– це раціональний вибір, упорядкування і застосування сили, знаряддя і засобів, якими володіє слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства (О.М. Ларін);

– це процес розподілу повноважень осіб, які залучені до розслідування щодо збирання, оцінки та використання доказів у часі, просторі, і за колом осіб, з метою найбільш ефективного і доцільного застосування в конкретній слідчій ситуації прийомів і методів розслідування, раціонального використання сил і засобів (С.І. Цветков);

– це упорядкування і регулювання дій суб'єктів розслідування і органів та осіб, які з ними взаємодіють для ефективного попередження, виявлення та розкриття злочинів (С.А. Кучерук);

– комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують ді-

яльність органів з розкриття, розслідування і профілактики злочинів (В.Ю. Шепітько);

– це його планування, вибір слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, їх поєднання, специфіка вирішення розумових задач, економія процесуальних засобів (В.О. Коновалова);

– структура слідчого апарату, підслідність, нагляд за слідством, права й обов'язки слідчих та інших осіб, які приймають участь у розслідуванні, матеріальне забезпечення роботи слідчих, організація їх праці (Л.О. Соя-Сірко)» [1, с. 132–133].

При цьому, як показує аналіз фахової літератури, в криміналістиці найбільш уживаним і розповсюдженим є підхід, згідно з яким організація розслідування є «комплексом необхідних заходів» [2, с. 154]. Приміром, в енциклопедичному словнику з криміналістики наголошують, що такий комплекс заходів уживається на кожному з етапів досудового розслідування кримінальних правопорушень і переслідує забезпечувальну функцію діяльності органів, уповноважених розкривати, розслідувати та попереджати злочини та кримінальні проступки. Більше того, в словнику наводяться складові організації розслідування та підкреслюється, що вона «ґрунтується на положеннях наукової організації праці» та «поширюється на режим і умови роботи слідчого, удосконалення нормування праці, устаткування робочого місця, оргтехніки, секретарського обслуговування» [2, с. 154].

О.В. Москаленко також пропонує схилляється до думки, що «організація розслідування злочинів – це науково обґрунтований комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів досудового розслідування з розкриття, розслідування і профілактики злочинів» [1, с. 136].

Крім того, заслуговують уваги висновки, сформувані О.В. Олішевським за результатами проведеного аналізу наукових підходів щодо визначення поняття організації розслідування в криміналістичній науці. Зокрема, на його думку, існуючі визначення досліджуваної категорії «можна згрупувати у два концептуальних підходи: організація розслідування злочинів – це забезпечення розслідування (Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв,

О.М. Ларін, І.П. Можаяєва, В.В. Степанов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков); організація розслідування злочинів – це створення структури розслідування (Д.О. Влезько, С.І. Гріцаєв, В.Д. Зеленський)» [3, с. 76]. При цьому сам учений пропонує під організацією розслідування злочинів розуміти «допоміжну до розслідування діяльність, що здійснюється шляхом упорядкування елементів розслідування та створення сприятливих для нього умов» [3, с. 77]. З приводу зазначеного наведемо, що таке трактування поєднує в собі вказівку на функцію, яку виконує організація розслідування, та способи її реалізації.

Не менш цікавими й такими, що заслуговують уваги, є позиції наступних науковців:

– Г.А. Хань, відповідно до якої організацію розслідування злочинів слід, насамперед, розуміти як «динамічну складову системи, спрямовану на виконання функцій координації і субординації» [4, с. 98]. Науковець трактує вказану категорію шляхом виокремлення таких важливих ознак цієї діяльності як її динамічний характер, зв'язок із слідчою діяльністю як системою, спрямованістю;

– І.В. Кубарева, який пропонує під організацією розслідування кримінальних правопорушень розуміти «ситуаційно обумовлену діяльність слідчого, що полягає в системній реалізації специфічних організаційних функцій та забезпечує таке впорядкування конкретного акту розслідування, за якого цілі досудового слідства досягаються найбільш оптимально» [5, с. 8]. Вчений таким чином підкреслює системний характер, упорядкованість, специфічність і цілеспрямованість діяльності з організації розслідування.

Здійснений аналіз наукових поглядів до визначення поняття організації розслідування кримінальних правопорушень показує, що вони залежать від обраних за основу підходів до розуміння категорії «організація», а також способу та обсягу викладу ознак, що відображають змістовне наповнення та призначення досліджуваного поняття.

Зокрема, як зазначає І.В. Кубарев, підходи до визначення організації розслідування можуть бути «поділені на дві групи – змістовні та цільові. Змістовному притаманний опис дій, що забезпечують організацію розслідування при відсутності її чіткої дефініції. При

цільовому підході – робиться акцент на цілях і завданнях організації розслідування злочинів, а зміст цієї діяльності розкривається неконкретно – як комплекс заходів» [5, с. 7].

У зв'язку з чим вважаємо за необхідне виокремити ознаки та з'ясувати значення організації розслідування кримінальних правопорушень. Адже, як слушно підкреслює О.В. Москаленко, «сутність організації як процесу або системи визначається не стільки формою її представлення, скільки внутрішнім змістом, що відображає можливості використання та розвитку її потенціалу. Основною властивістю як сукупності проявів, що відображають загальні, характерні і специфічні риси організації» [6, с. 66].

При цьому одні вчені виокремлюють й характеризують ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень і на їх основі формують визначення цього поняття, а інші – наголошують на відмінні риси організації розслідування в самій дефініції. Наприклад, О.В. Москаленко, О.В. Маслюк, О.В. Олішевський, В.Ю. Шепітько наголошують на тому, що організація розслідування є комплексом певних дій (заходів), при цьому В.Ю. Шепітько виокремлює ще таку рису як базування на положеннях наукової організації праці, О.В. Москаленко – наукову обґрунтованість заходів, О.В. Олішевський – допоміжний характер по відношенню до процесу досудового розслідування [2, с. 154; 3, с. 77; 1, с. 136]. Крім того, Г.А. Хань акцентує увагу на таких ознаках організації розслідування кримінальних правопорушень як динамічність, системність і спрямованість цієї діяльності [4, с. 98].

Більш детально ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень розкриває І.В. Кубарев під час дослідження проблем організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності. На його думку, основними ознаками організації розслідування злочинів є наступні:

- «(а) ситуаційно обумовлена;
- (б) пов'язана із плануванням розслідування;
- (в) передбачає взаємодію слідчого з іншими суб'єктами;

(г) має на меті раціональне вирішення завдань досудового слідства» [5, с. 7].

Разом із тим слід усвідомлювати, що організації розслідуванню кримінальних правопорушень властиві ознаки, притаманні категорії «організація». Зокрема, Г.Л. Монастирський виокремлює загальні, соціальні та синергічні властивості організації. При цьому кожна з наведених груп є системою ознак, які характеризують організацію з різних аспектів, виокремлюючи її якості. Науковець наголошує, що група:

– загальних якостей безпосередньо визначає організаційний характер будь-якого об'єднання та представлена поряд із такими властивостями, як «цілісність, комплексність, конструктивність, стійкість та відособленість», ще обмеженістю (визначенням меж реалізації організації і прояву її властивостей), репродуктивністю, адаптивністю, інваріантністю (різноманітністю реалізації організації), інтегративністю (входженням кожної організації у відповідну макроорганізацію) [6, с. 75];

– соціальних властивостей формується з таких якостей, як концептуальності, ієрархічності, консервативності (прагнення більшості індивідуумів до стабільності та передбаченості), проблемності, мотивованості (внутрішньої, спонукальної природи), інноваційності, конкурентності, інтегративності, кореляційності (готовності до взаємодії) [6, с. 75–76];

– синергічних властивостей «не тільки акцентує увагу на цільових якостях організації, але і вибудовує їх причинно-наслідкову ієрархію, аналогічну її дереву цілей. І дійсно, якщо місія ідентифікується на рівні глобальної цілі організації, то архітектоніка, формалізованість та толерантність обумовлюють її стратегічну стабільність, а подальші властивості – відповідні тактичні, оперативні, локальні та часткові рівні цілей її функціонування і розвитку» [6, с. 76–77].

На нашу думку, варто виокремлювати дві групи ознак організації розслідування кримінальних правопорушень – загальні та конкретні. Перша група ознак характеризує діяльність з організації досудового розслідування у цілому, без прив'язки до конкретного різновиду кримінального правопорушення, а друга – враховуючи специфіку виду (групи) кримінального правопорушення, що розслі-

дується, й інші обставини, що мають значення для кожного конкретного кримінального провадження. Тому конкретні ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень можуть і повинні бути виокремленими під час формування відповідних окремих криміналістичних методик. У зв'язку з чим у представленому дослідженні наводяться тільки загальні ознаки організації розслідування кримінальних правопорушень.

Насамперед варто відзначити, що організація розслідування кримінальних правопорушень – це не абияка діяльність, а діяльність з чітко окресленими цілями, яка реалізується уповноваженими особами за допомогою визначеного комплексу (системи) заходів. При цьому потрібно підкреслити, що організація розслідування кримінальних правопорушень здійснюється з урахуванням низки факторів, у тому числі закономірностей як у механізмі вчинення окремого різновиду протиправних діянь, так і діяльності з їх виявлення та розслідування упродовж усього процесу досудового розслідування. Це вчергове вказує на ситуативність, динамічність, циклічність (повторюваність) і цілеспрямованість організації розслідування. Ще однією відмінною рисою організації розслідування кримінальних правопорушень є те, що вона здійснюється шляхом кооперації сил і засобів, забезпечення їх постійного взаємозв'язку, субординації та координації. Відповідно організація розслідування характеризується такими ознаками як корпоративність і комунікаційність.

Тож, виходячи з вищевказаного, загальними ознаками організації розслідування кримінальних правопорушень є наступні:

- цілеспрямований і динамічний характер;
- циклічність і ситуативність;
- реалізація виключно уповноваженими суб'єктами;
- є системою дій (заходів) зі створення сприятливих умов розслідування;
- здійснюється впродовж усього процесу розслідування (на кожному з його етапів і під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних і непроцесуальних дій);
- здійснюється шляхом кооперації сил і засобів, забезпечення їх постійного

взаємозв'язку, субординації та координації (корпоративність і комунікаційність).

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що поняття «організація розслідування кримінальних правопорушень» використовується для позначення криміналістичного вчення; системи теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо впорядкування й узгодження процесу досудового розслідування заради створення сприятливих умов для вирішення завдань кримінального провадження; діяльності з підвищення ефективності досудового розслідування. Організація розслідування кримінальних правопорушень за своєю суттю є діяльністю уповноважених суб'єктів, спрямована на створення сприятливої обстановки для оптимізації досудового розслідування на кожному з його етапів і забезпечення досягнення завдань кримінального провадження.

Організації розслідування кримінальних правопорушень властиві дві групи ознак: загальні, які характеризують діяльність з організації досудового розслідування у цілому, без прив'язки до конкретного різновиду кримінального правопорушення, а конкретні – враховуючи специфіку виду (групи) кримінального правопорушення, що розслідується, й інші обставини, що мають значення для кожного конкретного кримінального провадження.

Література

1. Москаленко О.В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «ПРАВО»*. 2017. Вип. 27. С. 131–136. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1171447>.
2. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
3. Олішевський О.В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4 (47). С. 75–79.

SUMMARY

The article emphasizes that the essence of the forensic category “organization of the investigation of criminal offenses” should be revealed by highlighting its main features and through the prism of its meaning. It was found that the term “organization of the investigation of criminal offenses” is used to refer to forensic science; a system of theoretical provisions and practical recommendations for streamlining and harmonizing the process of pre-trial investigation in order to create favorable conditions for solving the tasks of criminal proceedings; activities to improve the effectiveness of pre-trial investigation. It has been established that the organization of the investigation of criminal offenses is an activity of authorized subjects aimed at creating a favorable environment for optimizing the pre-trial investigation at each of its stages and ensuring the achievement of the objectives of criminal proceedings. The signs of the organization of the investigation of criminal offenses are singled out. It is proposed to group the characteristics of the organization of the investigation of criminal offenses as follows: general characteristics characterize the activities of the organization of the pre-trial investigation as a whole, without reference to a specific type of criminal offense; specific features, taking into account the specifics of the type (group) of the criminal offense under investigation, and other circumstances relevant to each specific criminal proceeding. It is noted that the specific features of the organization of the investigation of criminal offenses can and should be singled out during the formation of relevant individual forensic methods.

Key words: investigation organization, investigation planning, criminal offenses, general signs, specific signs, essence.

4. Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.
5. Кубарев І.В. Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.
6. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: «Крок», 2019. 368 с.